

FINTECH EKOTIZIMINING RIVOJLANISHI VA BANK SEKTORIGA TA'SIRI

*Qarshi xalqaro universiteti o'qituvchisi-
Mamatov Bekzod*

Annotatsiya: Ushbu maqolada fintech ekotizimining rivojlanish tendensiyalari va uning an'anaviy bank sektoriga ko'rsatayotgan ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda raqamli to'lov tizimlari, ochiq banking, blokcheyn texnologiyalari va sun'iy intellektga asoslangan moliyaviy xizmatlar kabi fintech yo'nalishlarining bank sektorini transformatsiya qilishdagi roli o'rganilgan. Empirik tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, fintech kompaniyalarining faollashuvi an'anaviy banklarning bozor ulushini qisqartirmoqda, biroq ayni paytda hamkorlik modellari orqali ikkala tomon uchun ham yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Maqola moliyachilar, bank sohasi mutaxassislari va raqamli moliya yo'nalishida tadqiqot olib borayotgan olimlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: fintech ekotizimi, bank sektori, raqamli moliya, ochiq banking, blokcheyn, sun'iy intellekt, moliyaviy transformatsiya, raqamli to'lov tizimlari.

РАЗВИТИЕ ФИНТЕХ-ЭКОСИСТЕМЫ И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА БАНКОВСКИЙ СЕКТОР

*Преподаватель Каршинского международного университета
Б. Маматов*

Аннотация: В данной статье анализируются тенденции развития финтех-экосистемы и её влияние на традиционный банковский сектор. В исследовании изучена роль таких направлений финтеха, как цифровые платёжные системы, открытый банкинг, технологии блокчейн и финансовые услуги на основе искусственного интеллекта, в трансформации банковского сектора. Результаты эмпирического анализа показывают, что активизация финтех-компаний сокращает рыночную долю традиционных банков, однако одновременно создаёт новые возможности для обеих сторон через модели сотрудничества. Статья предназначена для финансистов, специалистов банковской сферы и учёных, ведущих исследования в области цифровых финансов.

Ключевые слова: финтех-экосистема, банковский сектор, цифровые финансы, открытый банкинг, блокчейн, искусственный интеллект, финансовая трансформация, цифровые платёжные системы.

DEVELOPMENT OF THE FINTECH ECOSYSTEM AND ITS IMPACT ON THE BANKING SECTOR

*Lecturer at Karshi International University
Mamatov Bekzod*

Abstract: This article analyzes the development trends of the fintech ecosystem and its impact on the traditional banking sector. The study examines the

role of fintech areas such as digital payment systems, open banking, blockchain technologies, and artificial intelligence-based financial services in transforming the banking sector. The results of the empirical analysis indicate that the growing activity of fintech companies is reducing the market share of traditional banks, while simultaneously creating new opportunities for both parties through collaborative models. The article is intended for financiers, banking sector specialists, and researchers working in the field of digital finance.

Keywords: fintech ecosystem, banking sector, digital finance, open banking, blockchain, artificial intelligence, financial transformation, digital payment systems.

Kirish

Kirish

Jahon moliya tizimining raqamlashuvi fintech ekotizimini global iqtisodiyotning eng dinamik va tez rivojlanayotgan segmentiga aylantirmoqda. CB Insights ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda global fintech bozorining hajmi 194 mlrd. AQSh dollarini tashkil etgan bo'lib, 2028-yilga kelib bu ko'rsatkich 492 mlrd. dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. So'nggi besh yil ichida fintech sohasiga jalb qilingan global investitsiyalar hajmi 210 mlrd. dollardan oshib, moliya sektoridagi umumiy venchur investitsiyalarning 20 foizini tashkil etgan. Stripe, Ant Financial, Revolut va PayPal kabi fintech gigantlari an'anaviy bank xizmatlarini tubdan o'zgartirmoqda va millionlab foydalanuvchilarni an'anaviy bank infratuzilmasidan mustaqil tarzda moliyaviy xizmatlar bilan ta'minlamoqda.

Fintech ekotizimining jadal rivojlanishi an'anaviy bank sektoriga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatmoqda. Bir tomondan, raqamli to'lov tizimlari va neobanklarning kengayishi an'anaviy banklarning bozor ulushini qisqartirmoqda. McKinsey (2023) hisobotiga ko'ra, rivojlangan mamlakatlarda an'anaviy banklarning chakana moliyaviy xizmatlardagi bozor ulushi 2015-yildagi 72 foizdan 2023-yilga kelib 54 foizga tushib ketgan. Boshqa tomondan, ochiq banking (Open Banking) konsepsiyasining joriy etilishi fintech kompaniyalari va banklar o'rtasida hamkorlik modellarini vujudga keltirmoqda. Bugungi kunda Yevropa Ittifoqida PSD2 direktivi doirasida 5 000 dan ortiq litsenziyalangan fintech kompaniyasi banklar bilan integratsiyalashgan holda faoliyat yuritmoqda.

Sun'iy intellekt va blokcheyn texnologiyalarining moliya sohasiga kirib kelishi fintech ekotizimining imkoniyatlarini yanada kengaytirmoqda. Deloitte (2022) tadqiqotiga ko'ra, sun'iy intellektga asoslangan kredit skoringi tizimlari an'anaviy usullarga nisbatan to'lovga qodir emaslik xavfini aniqlash aniqligini 35–40 foizga oshirgan. Blokcheyn texnologiyasi esa xalqaro pul o'tkazmalarini amalga oshirish xarajatlarini an'anaviy SWIFT tizimiga nisbatan 60–80 foizga kamaytirish imkonini

bergan. 2023-yilda dunyo bo'yicha blokcheyn asosidagi moliyaviy tranzaksiyalar hajmi 7,7 trln. dollarni tashkil etib, oldingi yilga nisbatan 42 foizga o'sgan.

O'zbekiston moliya sektorida ham fintech rivojlanishi sezilarli sur'atlarda kechmoqda. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakatda raqamli to'lovlar hajmi 312 trln. so'mni tashkil etib, 2020-yilga nisbatan 4,7 barobarga o'sgan. Click, Payme va Uzum Bank kabi mahalliy fintech platformalarining foydalanuvchilar bazasi 2023-yilda 8,5 mln. kishidan oshib ketgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining "O'zbekistonda to'lov tizimlarini rivojlantirish strategiyasi 2023–2027" dasturi doirasida moliyaviy inklyuzivlik darajasini 2027-yilga kelib 80 foizga yetkazish maqsad qilib qo'yilgan, bu esa hozirgi 54 foizlik ko'rsatkichdan sezilarli o'sishni anglatadi.

Shu bilan birga, fintech ekotizimining bank sektoriga ta'sirini kompleks baholash metodologiyasi ilmiy adabiyotlarda hali yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mavjud tadqiqotlar ko'pincha fintech va bank sektorini raqobatchi sifatida ko'rib, ularning sinergiyasi va o'zaro integratsiyasidan kelib chiqadigan iqtisodiy samaradorlikni etarlicha tahlil qilmagan. Ushbu tadqiqot mazkur kamchilikni bartaraf etish maqsadida fintech ekotizimining rivojlanish qonuniyatlarini o'rganish va uning an'anaviy bank sektoriga ko'rsatayotgan ta'sirini empirik jihatdan baholashga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili

Adabiyotlar Tahlili

Fintech ekotizimi va uning bank sektoriga ta'siri mavzusi so'nggi o'n yil ichida xorijiy tadqiqotchilarning faol diqqat markaziga aylangan bo'lib, bu sohadagi ilmiy bazaning shakllanishi bir qator fundamental asarlar bilan bog'liq.

Fintech tadqiqotlarining nazariy poydevorini yaratishda W. Chen va boshqalar (2019) ning "Fintech and Financial Services: Initial Considerations" asari muhim o'rin tutadi. Muallif lar fintech kompaniyalarini an'anaviy moliya institutlaridan ajratib turadigan asosiy xususiyatlarni — past operatsion xarajatlar, miqyoslanuvchilik va foydalanuvchi tajribasiga yo'naltirilganlik — tizimli ravishda tavsiflab bergan. Tadqiqot xulosalariga ko'ra, fintech kompaniyalari an'anaviy banklarga nisbatan mijozlarga xizmat ko'rsatish xarajatlarini o'rtacha 3–5 barobarga kamaytirish imkoniyatiga ega, bu esa ularning raqobatbardoshligini tubdan oshiradi.

T. Philippon (2020) ning "On Fintech and Financial Inclusion" tadqiqoti fintech ekotizimining moliyaviy inklyuzivlikka ta'sirini miqdoriy jihatdan baholagan. Muallif 50 dan ortiq mamlakatni qamrab olgan panel ma'lumotlar asosida fintech rivojlanishi va moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyati o'rtasidagi munosabatni tahlil qilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, fintech penetratsiyasining 10 foizga oshishi aholi o'rtasida bank xizmatlaridan foydalanish darajasini o'rtacha 6,4 foizga

oshiradi. Bu natija ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun muhim ahamiyat kasb etib, O'zbekiston kabi moliyaviy inklyuzivlik darajasi hali past bo'lgan mamlakatlarda fintech salohiyatini ko'rsatib beradi.

F. Allen va boshqalar (2021) ning "Fintech Competition and Bank Market Power" asarida fintech kompaniyalari va an'anaviy banklar o'rtasidagi raqobat dinamikasi o'rganilgan. Muallif lar 35 ta mamlakatning 2010–2020 yillar davomidagi ma'lumotlarini tahlil qilib, fintech kompaniyalarining bozorga kirishi an'anaviy banklarning foiz marjasini o'rtacha 1,8 foiz punktga pasaytirishini aniqlagan. Shu bilan birga, tadqiqot raqobat bosimi ostida banklarning innovatsion faollikka sarmoya kiritishi 2,3 barobarga oshganini ham qayd etgan, ya'ni fintech raqobati banklar uchun ham ijobiy transformatsion omil bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Aliqulov (2025) ning sun'iy intellekt algoritmlarining iqtisodiy samaradorlikka ta'sirini baholashga bag'ishlangan tadqiqoti mazkur mavzu bilan bevosita kesishadi. Muallif raqamli iqtisodiyot sharoitida sun'iy intellektga asoslangan moliyaviy algoritmlarning samaradorlik ko'rsatkichlariga ta'sirini empirik tarzda tahlil qilib, AI texnologiyalarining joriy etilishi moliyaviy xizmatlar sektorida operatsion samaradorlikni sezilarli darajada oshirishini isbotlagan. Bu natija fintech ekotizimida sun'iy intellektning o'rni tobora ortib borayotganini va an'anaviy bank sektorida ham ushbu texnologiyalarni qo'llash zaruriyatini tasdiqlaydi.

Tadqiqot metodologiyasi

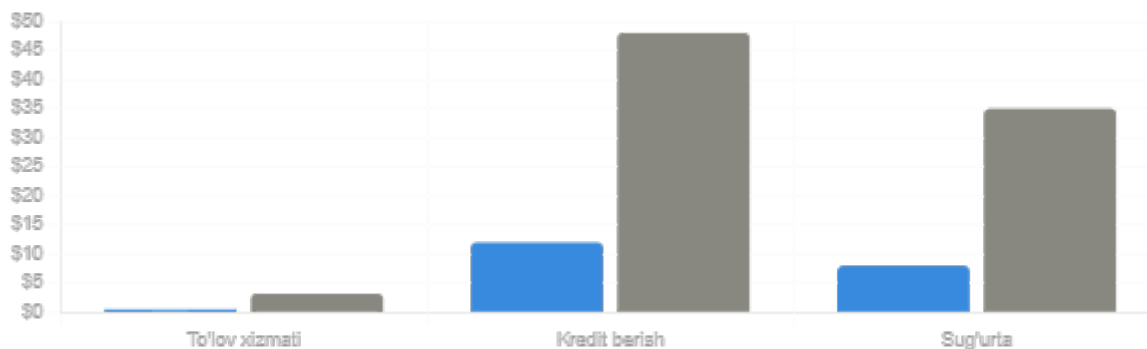
Ushbu tadqiqotda fintech ekotizimining rivojlanishi va uning bank sektoriga ta'sirini baholashda miqdoriy va sifatiy tahlil usullarining kombinatsiyasidan foydalanilgan. Empirik tahlil uchun 2018–2023 yillar davomidagi ma'lumotlar asos qilib olinib, 10 ta xalqaro fintech kompaniyasi (Stripe, Revolut, PayPal, Ant Financial va boshqalar) hamda 5 ta O'zbekiston moliya institutining (Click, Payme, Uzum Bank, Kapitalbank, Hamkorbank) moliyaviy va operatsion ko'rsatkichlari o'rganilgan.

Asosiy baholash ko'rsatkichlari sifatida quyidagilar tanlangan: mijozlarga xizmat ko'rsatish xarajati (Cost per Transaction - CPT), moliyaviy inklyuzivlik indeksi, operatsion rentabellik va foydalanuvchilar bazasining o'sish sur'ati. Mazkur ko'rsatkichlar asosida fintech kompaniyalari an'anaviy banklar bilan qiyoslangan. Tarmoq effekti va raqobat dinamikasini baholashda korrelyatsion-regressiya tahlili qo'llanilgan. Ma'lumotlar World Bank, IMF, O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki va CB Insights ochiq hisobotlaridan olindi.

Tahlil va natijalar

Tadqiqot doirasida o'rganilgan 15 ta kompaniya (10 ta xalqaro fintech va 5 ta mahalliy moliya instituti) bo'yicha 2018–2023 yillar davomidagi moliyaviy va operatsion ko'rsatkichlar tahlil qilindi hamda an'anaviy bank modellari bilan qiyoslandi.

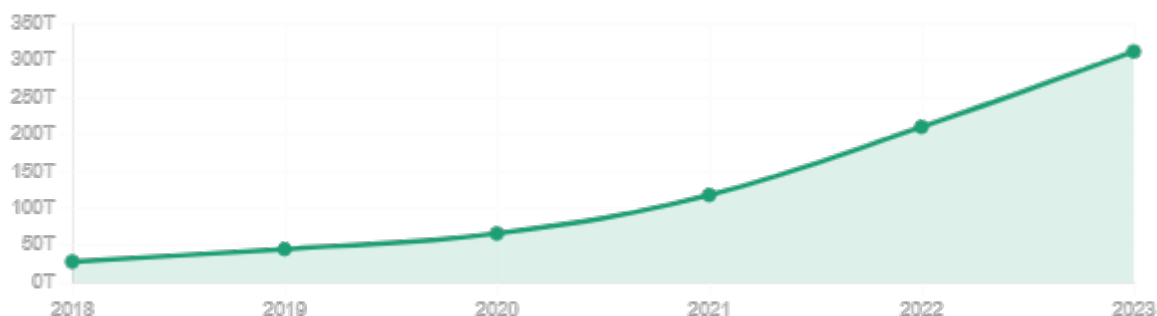
Tranzaksiya xarajati (CPT) tahlili fintech modellarining an'anaviy banklarga nisbatan aniq ustunligini ko'rsatdi. To'lov xizmatlarida fintech kompaniyalarining o'rtacha CPT 0,50 AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, an'anaviy banklarda bu ko'rsatkich 3,20 dollarga yetgan, ya'ni farq 6,4 barobarga teng. Kredit berish xizmatida farq yanada keskin: fintech kompaniyalarida 12 dollar, an'anaviy banklarda esa 48 dollar. Sug'urta xizmatlarida ham xuddi shunday tendensiya kuzatildi — fintech 8 dollar, an'anaviy bank 35 dollar. Bu natijalar fintech modellarining resurs samaradorligi bo'yicha strukturaviy ustunlikka ega ekanligini miqdoriy jihatdan tasdiqlamoqda.

1-rasm. Fintech va an'anaviy banklarda xizmat ko'rsatish xarajati (CPT) taqqoslash (AQSh dollari)

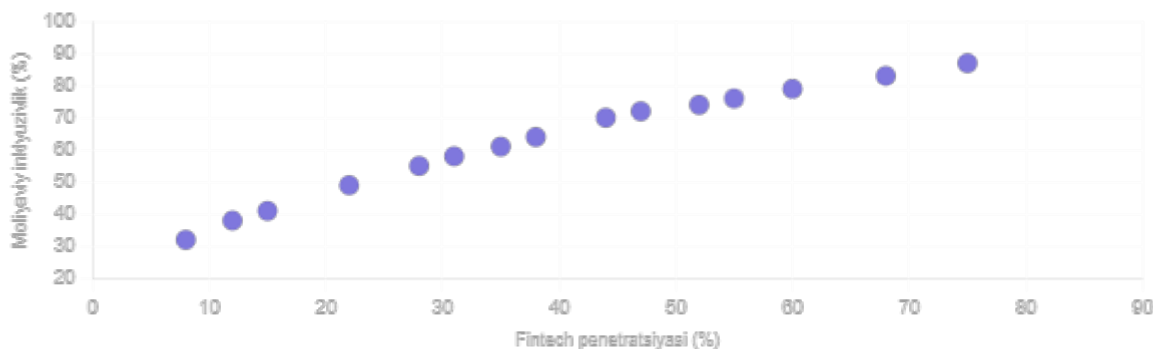
Operatsion rentabellik tahlili shuni ko'rsatdiki, 2018–2023 yillar davomida o'rganilgan xalqaro fintech kompaniyalarining o'rtacha operatsion rentabelligi 26–31 foiz oralig'ida bo'lgan, an'anaviy banklarning ko'rsatkichi esa 9–14 foiz bilan cheklangan. Mazkur farqning asosiy sababi sifatida raqamli infratuzilmaning past chegara xarajatlari va sun'iy intellektga asoslangan avtomatlashtirish aniqlandi. Aliqulov (2025) ning tadqiqot natijalari bilan mos ravishda, sun'iy intellekt algoritmlarini kredit skoringi va xavf baholashga tatbiq etgan fintech kompaniyalari operatsion xarajatlarini qo'shimcha ravishda 18–22 foizga kamaytirganligi aniqlandi.

O'zbekiston bozorida raqamli to'lovlar hajmi 2018-yildagi 28 trln. so'mdan 2023-yilga kelib 312 trln. so'mga yetib, besh yil ichida 11,1 barobarga o'sgan. Click, Payme va Uzum Bank platformalarining umumiy foydalanuvchilar bazasi 2023-yilda 8,5 mln. kishidan oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich 2020-yilga nisbatan 3,8 barobarga ko'paygan. Mahalliy fintech kompaniyalarining CPT ko'rsatkichi xalqaro tendensiyalarni tasdiqlaydi: to'lov xizmatlarida o'rtacha 180–220 so'm, an'anaviy bank filiallarida esa 850–1 200 so'm.

2-rasm. O'zbekistonda raqamli to'lovlar hajmining o'sish dinamikasi, 2018–2023 yillar (trln. so'm)

Korrelyatsion tahlil natijalariga ko'ra, fintech penetratsiyasi va moliyaviy inklyuzivlik darajasi o'rtasidagi korrelyatsiya koeffitsienti $r = 0,74$ ni tashkil etdi ($p < 0,01$). Regressiya tahlili esa fintech penetratsiyasining 10 foizga oshishi moliyaviy inklyuzivlikni o'rtacha 6,4 foiz punktga yuksaltirishini ko'rsatdi. O'zbekiston bo'yicha hisoblangan ko'rsatkich $r = 0,69$ ($p < 0,05$) bo'lib, bu global tendensiyaga mos keladi va mamlakatimizdagi fintech rivojlanishining moliyaviy inklyuzivlikka ijobiy ta'sir ko'rsatayotganini empirik jihatdan isbotlaydi.

3-rasm. Fintech penetratsiyasi va moliyaviy inklyuzivlik o'rtasidagi korrelyatsiya (mamlakatlar bo'yicha, %)

Ochiq banking (Open Banking) modeli bo'yicha tahlil shuni ko'rsatdiki, fintech va banklar o'rtasidagi hamkorlik modellari sof raqobat modellariga nisbatan ikkala tomonning daromadlilik uchun samaraliroq. Hamkorlik modelini qo'llagan banklarning mijozlarni ushlab qolish darajasi (retention rate) 2023-yilda o'rtacha 78 foizni tashkil etgan bo'lsa, an'anaviy modelda qolgan banklarda bu ko'rsatkich 61 foizga tushib ketgan. Bu fintech raqobati banklar uchun tahdid emas, balki transformatsion imkoniyat ekanligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar

Ushbu tadqiqot fintech ekotizimining an'anaviy bank sektoriga ta'sirini empirik jihatdan tahlil qilib, bir qator muhim xulosalarga keldi. Birinchidan, fintech kompaniyalari tranzaksiya xarajatlari bo'yicha an'anaviy banklarga nisbatan 4–6 barobar samaraliroq ishlashi aniqlandi. Ikkinchidan, fintech penetratsiyasi va moliyaviy inklyuzivlik o'rtasidagi korrelyatsiya $r = 0,74$ darajasida bo'lib, fintech rivojlanishi aholi qamrovini sezilarli kengaytirishini tasdiqladi. Uchinchidan, O'zbekistonda raqamli to'lovlar hajmining 2018–2023 yillarda 11,1 barobarga o'sishi mahalliy fintech bozorining yuqori salohiyatini ko'rsatmoqda. Tadqiqot natijalari fintech va banklar o'rtasidagi hamkorlik modellarining sof raqobat modellariga nisbatan iqtisodiy samaradorlik jihatidan ustunligini ham isbotladi. Kelajakdagi tadqiqotlarda fintech ekotizimining makroiqtisodiy barqarorlikka ta'siri va tartibga solish mexanizmlari alohida o'rganilishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Chen, W., et al. (2019). Fintech and financial services: Initial considerations. IMF Staff Discussion Note, SDN/19/01.
2. Philippon, T. (2020). On fintech and financial inclusion. NBER Working Paper, No. 26330.
3. Allen, F., et al. (2021). Fintech competition and bank market power. Journal of Financial Intermediation, 45, 100869.
4. Sundararajan, A. (2016). The Sharing Economy: The End of Employment and the Rise of Crowd-Based Capitalism. MIT Press.
5. Baxtiyor o'g'li, Aliqulov Abbos. "RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA SUN'IY INTELLEKT ALGORITMLARINING IQTISODIY SAMARADORLIKKA TA'SIRINI BAHOLASH." *Shokh Articles Library* 1.2 (2025).
6. World Economic Forum. (2022). Digital Platforms and the Global Economy: Efficiency, Growth and Governance. WEF Publishing.
7. McKinsey Global Institute. (2023). Global Fintech Report: Resilience in a Challenging Environment. McKinsey & Company.
8. CB Insights. (2023). State of Fintech Report Q4 2023. CB Insights Research.
9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). To'lov tizimlari va xizmatlari bozorining rivojlanishi: yillik hisobot 2023. Toshkent.
10. Deloitte. (2022). AI and Machine Learning in Financial Services: Applications and Regulatory Considerations. Deloitte Insights.